Վերակառուցման առաջին հնգամյակ.

ԱՇԽԱՐՀԻ ՄԱՄՈՒԼԸ ԱՐՑԱԽԻ ՄԱՍԻՆ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՐՑԸ

Իմ կարծիքով, վերակառուցման նախաձեռնողների, ազգային քաղաքականությունը ամեն ինչից առավել բացահայտում է նրանց էությունն ու մակարդակը, նպատակներն ու սահմանները: Ես հոգնակի «նախաձեռնողներ» եմ ասում, քանի որ չեմ ուզում գուշակել, արդյո՞ք, իր կամքով է անում Գորբաչովը այն ամենը, ինչ անում է, թե՞ ղեկավարության բարձրագույն ժյուրիներում իր գործընկերների կոլեկտիվ կամքով: Արդեն ամենաառաջին ազգային բախումը՝ բախումը Ղրիմի թաթարների հետ, ցույց տվեց, որ նախաձեռնողները ամենևին չէին սպասում ԽՍՀՄ ոչ ռուս ժողովուրդների ազգային ազատագրական շարժման ծագմանը: Նրանք, հավանաբար, մտածում էին, որ Ստալինից մինչև Չեռնենկո՝ իրենց նախորդների ջանքերով այդ ժողովուրդները զրկվել են ազգային գիտակցությունից ու զգացողությունից և վերածվել են հնազանդ նախիրների, որոնք եթե բառաչում էլ են, ապա բացառապես այն պատճառով, որ քաղցած են: Սոլժենիցինից մինչև Սախարովը՝ այլախոհների բազմաթիվ նախազգուշացումները, որ ԽՍՀՄ-ում ազգային հարցը ցանկացած պահին արթնանալու պատրաստ հրաբուխ է, վերակառուցման նախաձեռնողները, ըստ երևույթին, լիովին անտեսում էին, եթե ընդհանրապես հարկ են համարել ծանոթանալ այլախոհների հայացքներին: Եթե միայն օտարերկրյա նվաճողների համար, որոնք ընդորում եկել են ոչ թե հարևան, այլ հեռավոր երկրներից, ներելի կլիներ այսպիսի, մեղմ ասած, մոտավոր պատկերացում ունենալ ԽՍՀՄ-ում բնակվող ժողովուրդների մասին: Հիշենք, թե ամեն ինչ որքան հոյակապ էր մինչև 1987 թվականի ամառը, երբ Մոսկվայում հանկարծ հայտնվեցին Ղրիմի թաթարների ներկայացուցիչները ու սկսեցին պահանջել ազատորեն Ղրիմ վերադառնալու և այնտեղ իրենց ազգային ինքնավարությունը վերականգնելու իրավունքը: Գորբաչովը նրանց խոստացավ մեկ ամսվա ընթացքում դրականորեն լուծել հարցը, բայց անմիջապես հետո հայտնվեց ՏԱՍՍ-ի այն սոսկալի հայտարարությունը, որում ստալինյան ժամանակներից սկսած առաջին անգամ փորձ էր կատարվում արդարացնել թաթարների տեղահանությունը Ղրիմից: ՏԱՍՍ-ի այդ հայտարարության մեջ երևան եկավ մեծապետական ազգայնամոլության գազանային դեմքը: Եվ, հետադարձ հայացք ձգելով, ես կարծում եմ, որ հենց այդ ժամանակ առաջին անգամ գայթեց վերակառուցումը, առաջին անգամ նրա նախաձեռնողները վախեցան իրենց սկսած գործից ու սկսեցին արգելակել այն:

Գնալով ավելի ու ավելի անհանգստացավ: Լեռնային Ղարաբաղի հայերի ելույթը, Գորբաչովի նոր խոստումը մեկ ամսվա ընթացքում լուծել նրանց հարցը և նոր, այս անգամ արդեն արյունոտ, մեծապետական երախտահատուցում.— դաժան հաշվեհարդարը երևանյան «Զվարթնոց» օդանավակայանում, Սումգայիթում հայկական ջարդը դադարեցնելու ուշացումը, ապա հայկական շարժման ղեկավարների նենգ ու լկտի ձերբակալությունը երկրաշարժից հետո առաջին օրերին, հետո ապրիլյան արյունոտ կիրակին Թբիլիսիում: Եվ այս ամենը ազգային հարցում ռուսաստանյան դեմոկրատական հասարակության ապշեցուցիչ պասիվության ֆոնին: Մի «փոքրիկ», բայց բնութագրական մանրամասն: Ալմա Աթայի 1986 թ. դեկտեմբերյան իրադարձություններից հետո ցույցերի մասնակիցներից մեկը՝ ուսանող Կայրատ Ռիսկուլբեկովը, առանց բավարար հիմքերի, «աչքը վախեցնելու համար» դրուժիննիկին սպանելու մեղադրանքով դատապարտվել է մահապատժի: Ռուսաստանյան հասարակայնությունը պարզապես չնկատեց այդ «միջադեպը»: Եվ հանկարծ անսպասելիորեն լեհական մտավորականության ընտրախավը ու «Համերաշխության» ղեկավարները հանդես եկան Գորբաչովին հասցեագրած մի նամակով՝ ի պաշտպանություն Ռիսկուլբեկովի: Ըստ երևույթին, այն ժամանակ քիչ էին իրենց սեփական հոգսերը... Հետո հանդես եկավ լեհերի երկրորդ խումբը, ապա չեխոսլովակյան մտավորականության ընտրախավը և ապա «հունգարացիները», իսկ ռուսաստանյան մտավորականությունը շարունակում էր լռություն պահպանել:

Իսկ ինչ վերաբերում է վերակառուցման նախաձեռնողներին, ապա յուրահատուկ, ես կասեի պատմական պայծառությամբ նրանց գծերը երևակվեցին Բաքվի ջարդերի կապակցությամբ: Անհրաժեշտ է հավաքել ամբողջ արիությունը այն օրերին նախաձեռնողների վարքագծին բաց աչքերով նայելու համար: Գորբաչովին ու նրա գործընկերներին զեկուցում են. Բաքվում նախապատրաստվում է մեծ ջարդ: Ոչ մի հակազդեցություն՝ այն կանխելու համար: Զեկուցում են. ջարդն սկսված է: Հակազդեցություն չկա: Հաջորդ օրը հայտնում են, որ հայերին հրկիզում են հրապարակներում: Զսպվածություն ու հանգստություն: Վերջապես զեկուցում են, որ ջարդերն ավարտվում են, բայց սկսվում է իշխանության զավթումը: Կա՛նգ առ: Կոճակը սեղմվում է, խորհրդային բանակի զորքերը մտնում են Բաքու, կործանելով խեղճուկ դիմադրությունը: Մեծ պետք է արիություն ունենալ մտորելու, թե ինչի մասին է վկայում մոսկովյան ղեկավարության նման զսպվածությունը:

Վերակառուցման նախաձեռնողների ազգային քաղաքականության մեջ հատուկ տեղ է զբաղեցնում Ռուսաստանյան Ֆեդերացիայում հակասեմիտական շարժման հարցը: Ես նկատի ունեմ «Հիշողություն» ընկերությունը, ռուսաստանյան գրողների կազմակերպության ղեկավարությունը, նրանց մամուլը և այլն: Այդ շարժումը հատուկ տեղ է զբաղեցնում այն պատճառով, որ հակասեմիտիզմը նրանց համար, ինչպես նաև 20-րդ դարի ուրիշ հակասեմիտական շարժումների համար, միայն ծխածածկույթ է դեմոկրատական հասարակայնության վրա գրոհելու համար, միջոց է այդ հասարակայնությունը սեղմելու և միաժամանակ իր սոցիալական բազան ընդլայնելու համար: «Ջհուդամասոնների» չիլաֆլավում բոլոր «հիշողականների» ու նմանների համար գրոհի գլխավոր նպատակը «մասոններն» են, այսինքն ժողովրդավարական մտավորականները: Այդ շարժման դրական, եթե կարելի է այդպես ասել, կարգախոսը՝ «Ժողովուրդն ու բանակը միասնական են», ցույց է տալիս նպատակը.— ռազմական բռնապետության հաստատմամբ փրկել կուսակցության՝ ԽՄԿԿ-ի բռնապետությունը: Հակասեմիտական-հայրենասիրական շարժումը, առաջաբեմ դուրս գալով վերակառուցման սկզբին, դրսևորեց առավելագույն ակտիվություն, առաջին հնգամյակի վերջում և այդ ամբողջ ընթացքում վերակառուցման նախաձեռնողներից և ՈՉ ՄԵԿԸ ՈՉ ՄԻ ԱՆԳԱՄ չդատապարտեց հրեատյացներին, էլ չեմ խոսում համապատասխան օրենսգրության կիրառման մասին:

Վերջում՝ Լիտվայի մասին: Եթե Ղրիմի թաթարների հարցում առաջին անգամ, ինչպես նշեցինք, սայթաքեց վերակառուցումը, ապա լիտվական հարցում նա, ըստ երևույթին, մոտեցավ անդունդի եզրին: Ընդհանուր առմամբ, պետք է արձանագրել, որ ազգային քաղաքականության մեջ, որը կարևորագույնն է վերակառուցման նախագծերում, ոչ մի վերակառուցում տեղի չի ունեցել: Դեռ ավելին, ազգային քաղաքականության մեջ փոփոխությունների բացակայությունը հաստատում է այն եզրակացությունը, որ վերակառուցման նախաձեռնողները նպատակ ունեն ոչ թե վերակառուցելու գոյություն ունեցող համակարգը, այլ վերանորոգելու այն: Նրանց ձախ թևը, հավանաբար, անհրաժեշտ է համարում հրաժարվել կայսրությունից, իսկ աջերը՝ կոմունիստական վերանորոգում: Այժմ, վախենալով իրենց իսկ կողմից արթնացրած ուժերից, այդ երկու թևերը, դառնալով ամեն ինչից, միավորվում են:

Վադիմ ԲԵԼՈՑԵՐԿՈՎՍԿԻ

Մյունխեն

(«Բալտիյսկոե վրեմյա», № 25)